

УДК 930.2(477)“1932/1933”

В. В. Гудзь

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЕКТИВІЗАЦІЇ ТА “ПРОДОВОЛЬЧИХ ТРУДНОЩІВ” 1932–1933 РОКІВ В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКИМИ НАУКОВЦЯМИ

Предметом дослідження у цій статті є радянська наукова література 1930-х – середини 1950-х років з історії “соціалістичної реконструкції” сільського господарства. Фактологічний ресурс і пояснювальна методика істориків–аграрників першого історіографічного етапу справили істотний вплив на формування подальших історіографічних тенденцій досліджуваної нами теми. Опрацювавши комплекс цієї літератури, сучасний дослідник може покращити розуміння генези та розвитку радянського історіографічного процесу, а також загальних соціально-економічних умов у селі, суспільно-політичних обставин сталінської “революції зверху”, яка привела до катастрофи голоду 1932–1933 рр.

Ключові слова: історіографія, література 1930-х – середини 1950-х років, радянська історія, колективізація, передумови голоду 1932–1933 рр.

Аграрна проблематика завжди викликала зацікавленість істориків, економістів, соціальних психологів, як історичний та соціально-економічний феномен, оскільки вона може бути дослідженою за різними напрямками. Тому на радянському просторі накопичилися сотні публікацій з історії так званої “соціалістичної реконструкції села”. Ця література, по-перше, недооцінюється істориками, хоча становить не лише джерелознавчий, а й історіографічний інтерес. “Історики досі не тільки критично не опанували її, але навіть і не виявили” [1, с. 201] – писала В. Селунська у 1956 р. Ситуація мало покращилася і в наступні роки, коли акцент було зміщено на регіональні дослідження. У академічній монографії, виданої у період перебудови, згадана лише 1 брошура з цієї теми за 1933–1956 рр. [2, с. 315]. Із сучасних українських дослідників одним з перших здійснив огляд радянської літератури, яка відображала соціально-культурні зміни і політичні процеси в Україні за весь міжвоєнний період В. Коцур [3]. Вчений навів серед інших частину публікацій 30–х – 50-х років, але не надавав їм ніякого наукового значення. Докторська дисертація С. Білана [4] у першому розділі містить історіографічний огляд всієї радянської літератури про злам українського селянства у 1929–1939 рр., а в другому вже йдеться про постголодоморний період. Дослідник продовольчої політики у міжвоєнний період Б. Хорошун помітив “значний спад” у літературі цього історіографічного етапу у порівнянні з 20–ми роками [5, с. 5]. Дисертант охарактеризував цю літературу догматичною, цитатно-ілюстративною, але до її аналізу не вдався.

По-друге, радянські публікації про події в селі на початку 30–х років дотепер спеціально не досліджувалися у вимірах суб’єктивних і об’єктивних чинників Великого голоду, хоча є частиною величезного корпусу світової історіографії з цієї тематики. Лише у деяких дисертаціях, як наприклад, Є. Яценко, А. Серпутько, та поодиноких російських авторів здійснено короткий, скоріше бібліографічний, ніж історіографічний огляд радянських видань [6] без наголосу на інформацію про передумови голоду.

Предметом нашої розвідки є аналіз наукової літератури 1930–х – 1950-х років з історії “великого перелому” в радянському селі з метою виявлення стану дослідження деяких передумов і обставин Голодомору. Як відомо, термін “Голодомор” зафіксований щодо означення подій в українському селі 1932–1933 рр. не лише в вітчизняній історіографії, а і в правових документах.

Зародки дослідження аграрної політики партії, перебігу колективізації закладені ще в 30–ті роки. Факти “тимчасових продовольчих труднощів” та деякі обставини і наслідки подій 1932–1933 рр. зафіксовані також у документах влади та виступах урядовців того часу, керівників КП(Б)У С. Косіора, Г. Петровського, В. Чубаря, М. Хатаевича та ін. Вказане вище дає підстави визначити початок першого історіографічного етапу дослідження теми синхронно з подіями Голодомору. Тривав цей етап до середини 50-х років, коли, після викриття культу особи Сталіна, істотно розширилися політичні, ідеологічні, наукові можливості та джерельна база історичних досліджень.

Особливість цього етапу в тому, що у публікаціях дослідників безпосередньо про Великий голод початку 30-х років не йшлося. У 30–ті — 50–ті рр. були опубліковані матеріали з’їздів рад СРСР і УРСР, з’їздів і пленумів ЦК ВКП(б)У, де слово “голод” замінялося евфемізмами “недорід”, “продовольчі труднощі”, які пододала комуністична партія. Історики не займалася проблемою голоду і через ідеологічні заборони, і через недоступність документальних джерел. Межі пізнання окреслив Сталін у листі “Про деякі питання історії більшовизму” в журнал “Пролетарская революция” (1931, №6). Йшлося про недопущення наукових дискусій з питань, які генсек назвав “аксіомами більшовизму”, про дискредитацію “паперових документів”, які начебто непридатні для виявлення історичної істини, про абсолютизацію принципів партійності і класовості тощо. В результаті почалися “проробки” істориків, посилювся догматизм, а архівні “паперові документи” у 1938 передано у відання НКВС СРСР. Сталінська настанова ставитися до голоду як до неіснуючого явища виконувалася ще з 1934 р., коли було заборонено вживання терміну “голод” і засекречено облікові матеріали катастрофи, зокрема, акти реєстрації смертей.

Після смертоносної “революції зверху”, проведеної у 1930–1933 роках, у працях науковців, які займалися історією колективізації та проблемами сільгоспвиробництва, запанував сталінський стереотип апологетики політики партії та її впливу на соціальний устрій і добробут селянства. Відповідно до заяв

Сталіна на початку 1933 р. на пленумі ЦК і ЦКК ВКП (б) і Всесоюзному з'їзді колгоспників–ударників, селяни вже “назавжди забули про злидні, голод і розорення” і “впевнено йшли до заможного життя” [7, с. 547, 548, 555]. Відтак основною функцією історичної науки стало роз'яснення успіхів аграрної політики комуністичної партії, боротьби з її ворогами.

Ґрунтовних досліджень історії українського селянства під час “великого перелому” до кінця 30-х рр. ХХ ст. не проводилося, і доробок українських радянських істориків обмежується небагатьма брошурами загального характеру, які здебільшого нагадують історико–ідеологічні трактати [8]. У них “трудою масою” називалися лише сільські бідняки із частиною середняків, а заможних селян відносили до “куркулів”, “ґлитаїв”, “ворожих елементів”, ліквідація яких була необхідною умовою торжества колгоспного ладу. Ця догма надовго утвердилась у радянській історіографії.

У більшості за обсягом праць цього періоду відбивалися соціальні марксистські схеми про переведення відсталого дрібнобуржуазного села на прогресивні рейки колективного соціалістичного виробництва та його ефективність. Зокрема, Я. Нікуліхін доводив переваги великого колективного виробництва, вирішальною матеріальною передумовою якого є утворення МТС [9]. С. Янтаров розглядав колективізацію у широкому контексті реконструкції народного господарства і соціалістичного будівництва [10]. Певні елементи науково–теоретичного характеру в рамках панівної методології історичного матеріалізму мав підручник Д. Лур'є і Я. Нікуліхіна для вищих сільськогосподарських шкіл з аграрної політики партії, де проте виправдовувалися репресії проти “куркульства” і замовчувалися катастрофічні події 1932–1933 рр. [11].

З'являлися і поодинокі дослідження з відображенням реальних наслідків “великого перелому” на селі. У 1932 р. вийшла друком брошура А. Гонтаря, у якій вже підбивалися підсумки “перемоги” колгоспного ладу в Україні. Автор навів факти про дуже низьку врожайність зернових в Україні на зламі 20-х – 30-х років (8,5 – 9 центнерів з гектара) і заперечив тим практикам та теоретикам, хто пояснював таке становище тільки несприятливими кліматичними умовами. Основна причина низьких урожаїв, на думку дослідника, це – незадовільний обробіток ґрунту, ігнорування рекомендацій агрономічної науки, недостатнє використання засобів, які дозволяють збільшувати урожайність [12]. Тобто, А. Гонтар фактично одним з перших публічно поставив під сумнів продуктивність праці у новостворених колгоспах. Інший історик, О. Жамойда, захопившись “успіхами” колективізації, стверджував, що на кінець 1933 р. колгоспи поставили державі в 2,5 рази більше зерна, ніж у 1932 р. [13]. В той же час автор “забув” сказати про реквізиції продовольства, харчову блокаду і масовий терор у 1932–1933 рр., які привели до людомору.

Одним із поширених сюжетів літератури 30-х років була діяльність політвідділів машинно–тракторних станцій (МТС) та 25–тисячників у період колективізації і голоду. У “Короткому курсі” історії ВКП (б) наголошено, що саме політвідділи МТС, куди послано 17 тис. партпрацівників, досягли успіхів в ліквідації недоліків в роботі колгоспів, у їх очищенні “від ворожих, куркульських, шкідницьких елементів” [14, с. 303].

Крім розгляду регіональних аспектів діяльності політвідділів МТС, висвітлювалися і загальносоюзні, типові для всіх республік проблеми боротьби політвідділів за соціалістичне перетворення села [15]. Їх автори акцентували увагу на двох напрямках діяльності політвідділів МТС: зміцнення колгоспів і забезпечення виконання планів хлібозаготівель. При цьому, в дусі більшовицької доктрини, чимало місця відводилося опису участі політвідділів у каральних акціях проти численних “куркулів”, “шкідників”, “саботажників” і інших “ворогів”. Названі сюжети стали також предметом розгляду в історико–правовому контексті [16].

На загальному тлі вирізнялася елементами аналізу стаття начальника політсектора МТС Північно–Кавказького крайового земельного управління А. Штейнгарта [17]. Інформований автор вказав загальну кількість політвідділів в краї до середини 1933 р., дав характеристику їх соціального складу, назвав найважливіші напрямки і результати роботи політвідділівців.

У регіональній історіографії 1930-х – першої половини 1950-х рр., включно з українською, проблема діяльності політвідділів МТС являла собою майже точний зліпок з історіографії загальносоюзної. Більшість таких публікацій відрізнялася описово–розповідним характером, що зближує їх з історичними джерелами з даної проблеми. Після того, як в листопаді 1934 р. політвідділи МТС розформували, увага до них різко ослабла і у другій половині 1930-х рр. про них згадувалося лише в узагальнюючих роботах [18].

Наприкінці 30-х рр., вийшли друком праці, які все ж таки мають певну наукову і практичну цінність, оскільки містять корисну інформацію про властиві українському народу форми і методи господарювання та побут колгоспного селянства. Так, Б. Баратов не тільки пафосно розповів у дусі сталінського “розвиненого соціалізму” про соціальні надбання трудящих, але й використав цікаві, (хоч і адаптовані щодо подій 1932–1933 рр.), свідчення сучасників, що дають уявлення про зміни у становищі робітників і селян України у перше двадцятиріччя радянської влади [19].

Попри традиційні згадки про “класову боротьбу на селі” та перемогу “союзу селянства з робітничим класом” значний матеріал про розвиток економіки радянського села за 20–річчя викладено в монографії московських авторів [20]. Автори описують голод 1921–1923 років на Півдні України, але замовчують голод і репресії 1932–1933 років. Втім, викладений ними статистичний матеріал до 1932 і з 1934 років дозволяє дослідникам зіставляти динаміку даних і виявляти дійсний стан речей.

Одним із найбільш успішних досліджень з історії селянства 30-х років стала колективна монографія із узагальнюючою назвою, але й конкретними даними та їх професійним аналізом [21]. Це — перша велика праця, що містить справді науковий нарис розвитку аграрного сектора республіки у 30–ті роки. Автори використали офіційні матеріали, як наприклад, щорічник 1935 р., але сталінська статистика була предметом маніпуляцій і готувалася в трьох варіантах: для вищого керівництва, керівників середньої ланки і публікацій.

Перераховані праці значною мірою втратили наукову цінність, але дають змогу простежити застосування комуністичної методології та фактології в історіописаннях “революції зверху”.

У 1939 р. джерельна база дослідження аграрних перетворень 30-х років поповнилася новими виданнями, які дозволяли розширити тематику та поглибити аргументацію наукових пошуків, включаючи стан хлібозаготівель у 1-й п'ятирічці. Про прогресивні зміни в організації сільгоспвиробництва та добробуту селян, в тому числі українських, внаслідок колективізації писали Н. Анісімов, І. Лаптев, С. Хейнман [22].

З'явилися також нові роботи про визначну роль робітників у соціалістичному будівництві на селі і зміцненні низового кадрового складу партії. Є. Зомбе відзначив важливу роль 25–тисячників у інформації влади про “недоліки на місцях” і очищенні місцевого партійного та радянського апарату від “чужорідних елементів” [23, с. 13, 16–17]. Ця тема, із охопленням не лише 1930–го, а й наступних років діяльності робітничих посланців партії у селі, пізніше знайшла відображення у перших кваліфікаційних роботах з цієї тематики [24]. У них, згідно настанов “Короткого курсу” історії ВКП (б), всі біди колгоспів пояснювалися “шкідництвом” “куркульців і підкуркульників”, саботажем. Вчені не могли казати інакше, особливо після терору 1937–1938 рр. Що можна було написати про Голодомор, коли, у цьому ж обов'язковому підручнику схвалювалася цинічна заява Сталіна на першому Всесоюзному з'їзді колгоспників–ударників у лютому 1933 рр., – у розпал людомору – про те, що, “мільйонні маси бідняків, які жили раніше впроголодь, піднялись тепер в колгоспах до рівня середняків, стали забезпеченими людьми”? [14, с. 302–303]?

Чи не єдина згадка про голод в науковій історичній літературі на цьому етапі помічена в контексті ідеологічної боротьби з так званими “буржуазними фальсифікаторами” аграрної політики партії та колективізації села. Так, у енциклопедичній статті 1939 р. про Республіку німців Поволжя, повідомлялося: “виняткові успіхи НП АРСР є блискучим спростуванням брудного наклепу фашистів, що нібито в республіці панує голод” [25, с. 593–604]. Проте досліджень “брудних наклепів фашистів” чи “буржуазних фальсифікаторів” до хрущовської лібералізації не траплялось.

Як відзначалося в історіографії, література другої половини 1930-х рр. базувалася на ідейно–теоретичних засадах марксизму, а сталінська колективізація розглядалася як складова ленінського плану побудови соціалізму. Згадки про “недоліки” “революції зверху” пояснювалися перекрученням партійної лінії на місцях [26, с. 356].

У післявоєнний період з'являються нові узагальнюючі праці про керівну роль партії у перемозі над “класово ворожими елементами” і успіхи колективізації. Тональність таких писань відображена істориком партії О. Ярославським, який славить партію і здобутки колгоспного ладу без порівняльного аналізу динаміки цих “здобутків” і фактично коментує Сталіна та відповідний розділ “Короткого курсу” історії ВКП(б) [27].

Інший відомий провідник партійної лінії у вивченні аграрної історії, С. Трапезніков, захистив докторську дисертацію цю тему, де комплексно висвітлювалися передумови, хід, деякі наслідки колективізації і йшлося про успішну реалізацію партією ленінського кооперативного плану [28]. Дисертант зазначав, що шляхом шкідництва, зриву державних завдань, розкладання трудової дисципліни “класовий ворог” і його агентура брали ставку на руйнування молодого колгоспного ладу, але партія рішуче подолала ці перепони. У дисертації С. Трапезникова також велике місце відведено боротьбі партії проти троцькістів і бухарінців та їх теорій, проти ідей “буржуазних реставраторів” М. Кондратьєва і О. Чаянова, подоланню викривлень політики партії в практиці масового колгоспного будівництва, але “викривлення” щодо ревізій та блокади 1932–1933 рр. замовчуються.

У цей час (1952 р.) книга Сталіна “Економічні проблеми соціалізму в СРСР”, стала еталоном для істориків та економістів. Наприклад, Сталін охарактеризував виробничі відносини селян напередодні колективізації як капіталістичні. Подібне тлумачення відразу ж увійшло до низки монографій і підручників, як обґрунтування потреби класової боротьби. Це стосується і найбільш повного і достатньо інформативного опису аграрної історії на першому історіографічному етапі М. Краєва [29, с. 319, 238, 376].

Після сталінських настанов 1938 і 1952 р. науковці все більше віддавали перевагу подіям “року великого перелому” і початку колективізації, оминаючи її руйнівні наслідки. У 1950-х рр. надалі проводилася ідея “перемоги колгоспного ладу” і успіхів хлібозаготівель, а ті дослідники, хто посмів писати про продовольчу кризу часів 1–ої п'ятирічки, її причинами трактували “куркульський саботаж” і “шкідництво” [30]. Вийшов друком один з перших збірників наукових статей з питань колективізації, де йшлося також і про період 1932–1933 рр. [31]. Проте мова в них йшла переважно про здійснення ленінського кооперативного плану, успіхи хлібозаготівель і практичні проблеми колгоспного будівництва.

Наближені за тематикою і хронологією сюжетів розглядалися в численних кваліфікаційних роботах цього часу. Їх ґрунтовний аналіз провела В. Селунська, яка нарахувала 53 дисертації з історії боротьби партії за проведення суцільної колективізації та ліквідацію куркульства як класу, захищених у 1947–1956 рр., у тому числі і в Україні. Як зазначила дослідниця, дисертаціям з історії колективізації властива надмірна широта теми, що неминує веде до поверхневого викладу, повторень. З 53 робіт тільки в 7 досліджувалися конкретні питання, з яких у 2–х йшлося про діяльність колгоспних парторганізацій. В. Селунська вказала на стандартність тем і методології, на зловживання цитатами Сталіна і перебільшення його ролі (Сталін начебто “відкрив трудовдень”, розробив “вчення про артілі” тощо), на відсутність аналізу документів і статистичних даних, шаблонність висновків і міркувань про недосліджені питання [1, с. 196–197]. Більшості дисертацій, до третини обсягу яких складав огляд робіт Маркса–Леніна–Сталіна, був притаманний догматичний та ілюстративний характер за схемою X і XI розділів “Короткого курсу історії ВКП (б)”.

Дослідниця наголосила на вузькому колі джерел і загальній джерелознавчій слабкості дисертантів, особливо тих, які досліджують роль партії у проведенні реконструкції села. З іншого боку, авторка схвалила

застосування “революційного насильства”, що було викликане реаліями 1929–1930 рр. У підсумку В. Селунська констатувала слабкість дисертації з історії колективізації і радянського суспільства.

Більш конкретними були дослідження ролі робітничого класу перетворення села на різних регіональних матеріалах: діяльності 25–тисячників, роботи МТС та їх політвідділів. Проте їм був властивий спільний теоретико–методологічний підхід: опора на сталінські тези про “загострення класової боротьби у міру руху до соціалізму”, про “куркульський опір” колгоспному будівництву, в зв'язку з чим автори акцентували увагу передусім на карально–репресивній діяльності політвідділів.

Зокрема, О. Левізов писав про підступи “куркулів” як основної причини перебоїв у функціонуванні колективних господарств, хоча, як відомо, з куркулями в СРСР було покинчено ще до 1932 р. Водночас в дисертації висвітлено непопулярний аспект: схвалювалася діяльність у регіоні комісії Л. Кагановича, яка призвела до посилення репресій проти південно–російських, а згодом і українських хліборобів [32, с. 75, 167].

У деяких дисертаціях був зібраний великий матеріал загалом по Україні і окремих областях. Але особливості процесу колективізації сільського господарства, викликані своєрідністю соціально–економічного, політичного і культурного розвитку окремих районів країни, зазвичай не розкриваються. Подібні праці відрізнялися лише цифрами, які наводилися для ілюстрації одних і тих самих положень.

Свідченням початку нового історіографічного етапу стали не тільки політичні зміни в СРСР 1953 р., а й перші історіографічні статті, де ставилися питання перегляду деяких сталінських догматів з історії радянського суспільства, у тому числі з аграрної історії початку 30-х років. Прямої критики Сталіна автори уникли, характеризуючи загальний стан вивчення історії радянського суспільства, колективізації сільського господарства.

У статті В. Данилова і Х. Вісенса [33] акцентується увага на недоліках післявоєнної літератури в описанні кардинальних перетворень та соціально–економічного розвитку села на зламі 20-х 30-х років. Відзначається, поряд з успіхами у вивченні ролі ВКП(б), передумов колективізації недостатню дослідженість низки проблем: об'єктивна необхідність реорганізації села; “класові” та виробничі відносини на селі; діяльність політвідділів та партосередків; труднощі колгоспного будівництва тощо. За упущення цих аспектів автори критикують роботи С. Трапезнікова, М. Смірнова, а особливо – М. Абрамова [34]. На думку критиків, у викладі останнього, “виступи куркульства виглядають лише мірою самозахисту”, реакцією на політику ліквідації капіталістичних елементів, а також “не показано роль трудячого селянства проти куркульської кабали” [33, с. 139, 141]. Тобто колеги критикують М. Абрамова за реальне відображення подій, інспірованих партією як класову боротьбу. Автори закликали до подальшого вивчення ролі робітничого класу в реконструкції села, особливо у 1930–1932 рр.

Отже, вказаний етап (1933 й – перша половина 1950-х рр.) позначений початком дослідження аграрної політики партії в руслі провідної теми “соціалістичної реконструкції” села. В історіографії є різні судження щодо цінності корпусу літератури цього етапу для історичної науки. Дійсно, поставлені в жорсткі ідеологічні рамки, дослідники були позбавлені права об'єктивно вивчати події, що відбувалися в радянському суспільстві і фактично стали суб'єктами ідеології сталінського режиму. Проте культ особи хоч і загальмував, та, на нашу думку, не зупинив розвиток історичної науки. Адже і цей період не був безплідним для історіографії окресленої нами проблеми, що, між іншим, засвідчує і звернення до нього його критиків.

Спостерігається і внутрішня динаміка прирощення історичних знань в межах цього етапу. Так, наприкінці 1940-х – у першій половині 1950-х років тривав зростаючий рівень публікацій з проблем історії селянства і колгоспного будівництва. Розширилася проблематика досліджень, джерельна база, з'явилися праці узагальнюючого характеру, кваліфікаційні роботи, аналітичні дослідження окремих аспектів теми політичних і соціально–економічних передумов та чинників трагедії 1932–1933 рр., перші історіографічні публікації критичного і проблемного змісту.

В цьому контексті розглядалися, окремі аспекти суспільного життя українського селянства, утвердження радянської влади та формування колгоспного ладу, діяльності окремих утворень (25–тисячників, політвідділів МТС тощо) в системі надзвичайних заходів впровадження сталінської “революції зверху”. Був нагромаджений значний матеріал про хід масового колгоспного будівництва в Радянському Союзі та, зокрема, в Україні, розвиток матеріально–технічної бази села, про зміни в соціальній структурі селянства, боротьбу з “куркульством” і т. ін.

Саме на цьому етапі утверджуються погляди, що соціалістична реконструкція народного господарства лише на базі добровільної кооперації без масової колективізації і класової боротьби неможлива. Навіть негативні наслідки комуністичного штурму села пояснювалися, як і вчив Сталін у відомій статті 1930 р. “Запаморочення від успіхів”, відсутністю досвіду та перекрученням партійної лінії на місцях. Тому більшість публікацій відзначалися телеологічністю – повторами наперед заданих основних положень і висновків в дусі “Короткого курсу історії ВКП(б).

Загалом вузька джерельна база, заідеологізованість, догматизм більшості робіт та їх описовий, цитатно–ілюстративний характер без аналізу наведених даних, але з непомірним вихвалюванням аграрної політики партії і колгоспного ладу, не надає повного уявлення про складні і суперечливі соціальні–політичні процеси, що проходили в селі у 1932–1933 рр. Оскільки значна частина даних робіт створювалася за гарячими слідами подій, а їх автори часто не були фахівцями в галузі історичного пізнання, то аналітичний рівень публікацій був загалом невисокий. Переважна більшість таких статей і брошур відрізнялися трафаретністю викладу, дублюванням основних положень і висновків; в них лише ілюструвалися цифрами ті заходи, які здійснювалися владою у переломний для села час.

У 1930–1950-х рр. спеціальних історичних праць, у яких розглядалися питання хлібозаготівельної політики у 1932–1933 роках та її наслідків, не виявлено. Навпаки, значна частина написаного, де були якісь натяки на голод та масові репресії проти селян, вилучалася з обліку і осідала у спецфондах бібліотек та архівів. Тому науковці замовчувати факт голоду або, в кращому випадку, говорили про хлібозаготівельні труднощі 1931–1932 років в основних зернових районах країни. Їх виникнення вони пояснювали об'єктивними причинами: погодними умовами, труднощами організаційно–господарського становлення колгоспів, саботажем куркульства.

У зв'язку з цим, більшість опублікованих у 30–50–ті роки робіт корисні для сучасного дослідника скоріше в якості історичного джерела, ніж факту історіографії. Тим не менше, частину публікацій, особливо післявоєнних років та значну частину кваліфікаційних досліджень, можна зарахувати до історіографії. Деякі автори спробували осмислити плани влади і перші підсумки їх впровадження на селі, виділити обставини “революції зверху”, простежити фактори, які надавали стимулюючий або, навпаки, стримуючий вплив на перебіг колективізації, хлібозаготівель та репресій проти селян. Таким чином, корпус колективних та індивідуальних публікацій середини 30–з – середини 50-х років є репрезентативним для здійснення належного історіографічного дослідження деяких передумов і причин Голодомору.

Крім того, фактологічний ресурс і пояснювальна методика дослідників першого історіографічного етапу справили істотний вплив на формування подальших історіографічних тенденцій досліджуваної нами теми. Опрацювавши комплекс цієї літератури, сучасний дослідник історіографії Голодомору може покращити розуміння генези радянського історіографічного процесу, а також загальної соціально–культурної атмосфери в селі і суспільно–політичні умови “революції зверху”, яка привела до голодової катастрофи. Назріла потреба таких синтетичних праць, які б охоплювали всю світову історіографію голоду 1932–1933 рр., включаючи її початкові етапи.

Джерела та література

1. Селунская В. М. О кандидатских диссертациях по истории коллективизации сельского хозяйства в СССР / В.М. Селунская // Вопросы истории. – 1956. – № 11. – С. 195–201.
2. Историография истории Украинской ССР [ред. колл.: И.С. Хмель; отв. ред. [и др.]]. – К.: Наукова думка, 1987. – 556 с.
3. Коцур В. П. Історичні дослідження: упереджені та об'єктивні оцінки (соціальні зміни і політичні процеси в Україні 1920-х – 30-х рр.: Історіографія) / В. П. Коцур. – К.: Наукова думка, 1998. – 506 с.
4. Білан С.О. Соціально–економічний та національно–культурний злам українського селянства (1929–1939 рр.): дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 – історія України. – Національний педагогічний університет ім. М.П.Драгоманова / С. О. Білан. – К., 2014. – 520 с.
5. Хорошун Б. І. Продовольча політика в Україні в 1920–1930-х роках: автореф. дис. ... д–ра іст. наук: 07.00.01 / Б. І. Хорошун. – К., 1999. – 27 с.
6. Яценко Є. Ю. Голодомор 1932–1933 років на Харківщині: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Є. Ю. Яценко. – Харків, 1999. – 307 с.; Серпутько А. Ю. Сучасна українська та російська історіографія причин та наслідків голодомору в УРСР в 1932–1933 роки: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / А. Ю. Серпутько. – Переяслав-хмельницький, 2008. – 207 с.
7. Ленин В. И. Ленин и Сталин о труде / В.И. Ленин, И.В. Сталин [сост. П. Воробьев, П. Попов]. – М.: Профиздат, 1941. – 656 с.
8. Савченко А. Радянська Україна – невід'ємна частина могутнього Радянського Союзу / А. Савченко. – К.: Партвидав України, 1933. – 74 с.; Тардов М. С. Советская Украина / М.С. Тардов / Историко–экономический очерк. – М.: Воениздат. 1934. – 72 с.; Плачинда І. С. За більшовицькі колгоспи / І.С. Плачинда. – Полтава: МПК, 1935. – 57 с.
9. Никулихин Я. П. Социалистическая реконструкция сельского хозяйства в первой пятилетке / Я.П. Никулихин. – М.: Партиздат, 1934. – 143 с.; Никулихин Я. П. Борьба за рентабельность колхозов / Я.П. Никулихин. – М.: Сельхозгиз, 1934. – 183 с.
10. Янтаров С. Великое социалистическое строительство / С. Янтаров. – К.: Соцэкгиз Украины, 1935. – 216 с.
11. Лурье Д. Г. Политика партии в деревне / Д.Г. Лурье, Я.А. Никулихин. – М.–Л.: Гос. изд. колхозной и совхозной литературы. – 423 с.
12. Гонтар А. Сільське господарство України на п'ятнадцятиріччя / А. Гонтар – Харків [Б.в.], 1932. – 36 с.
13. Жамойда О. Перемога колгоспного ладу / О. Жамойда – Харків [Б.в.], 1933. – 54 с.
14. История Всесоюзной коммунистической партии (большевиков). Краткий курс [под. ред. комиссии ЦК ВКП(б)]. – М.: ОГИЗ, 1945. – 351 с.
15. Варейкис М. Как работают политотделы МТС / М. Варейкис // Спутник агитатора. – 1933. – № 16. – С. 50 – 55; Сергеев К. М. Политотделы в борьбе за большевистские колхозы: брошюра / К.М. Сергеев. – Новосибирск: Партиздат, 1934. – 24 с.
16. Голунский С. В борьбе за охрану урожая и выполнение зернопоставок / С. Голунский // Советская юстиция. Журнал Народного комиссариата юстиции СССР и Верховного Суда СССР. – 1933. – № 15. – С. 4 – 6; його ж: Органы юстиции, теснее связь с политотделами МТС и совхозов / С. Голунский // Советская юстиция. – 1933. – № 17. – С. 4 – 5; Гуревич Я. Теснее, крепче связь органов юстиции с политотделами / Я. Гуревич // Советская юстиция. – 1933. – № 13. – С. 13 – 14.
17. Политотделы Северного Кавказа за работой // Политотделы Северного Кавказа за работой. Составлено политсектором МТС Северокавказского края. – Ростов н/Д., 1933. – С. 10 – 17.
18. Анисимов Н. И. Победа социалистического сельского хозяйства / Н.И. Анисимов. – М.: Госиздат, 1937. – 86 с.; Альфиш С. Д. Победа колхозного строя / С.Д. Альфиш. – Саратов, 1939. – 94 с.
19. Баратов Б. І. Країна радості: Що дала Жовтнева соціалістична революція робітникам і селянам / Б.І. Баратов. – К.: Державне видавництво політичної літератури при РНК УРСР, 1938. – 72 с.
20. Арина А. Е. Социально–экономические изменения в деревне / А.Е. Арина, Г.Г. Котов, К.В. Лосева. – М.: Сельхозгиз, 1939. – 406 с.
21. Социалистическое сельское хозяйство Советской Украины. – К.: Издательство АН УССР, 1939. – 234 с.
22. Лаптев И. Д. Советское крестьянство. М.: Сельхозгиз, 1939. – 171 с.; Хейнман С. А. Рост благосостояния колхозной деревни / С. А. Хейнман. – М.: Соцэкгиз, 1939. – 103 с.; Анісімов Н. Радянське селянство / Н. Анісімов. – К.: Українське

- видавництва політичної літератури, 1946. – 95 с.; його ж: Победа социалистического сельского хозяйства: (К итогам тридцатилетия Советской власти) / Н. Анисимов. – М.: Сельхозгиз, 1947. – 127 с.
23. Зомбе Е. Б. Двадцатипятилетки / Е.Б. Зомбе // Вопросы истории. – 1947. – №5. – С. 3–22.
 24. Маслов К. П. Руководящая роль рабочего класса Советского Союза в социалистическом переустройстве сельского хозяйства (1928–1932 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / К. П. Маслов. – Горький, 1955. – 19 с.
 25. Большая Советская Энциклопедия [гл. ред. О.Ю. Шмидт]. – Т. 41. Наган – Нидерландское искусство. – М.: Советская энциклопедия, ОГИЗ, 1939. – 864 с.
 26. Коцур В. П. Історіографія історії України: Курс лекцій / В.П. Коцур, А.П. Коцур. – Чернівці: Золоті литаври, 1999. – 520 с.
 27. Ярославский Е. Партия большевиков в борьбе за коллективизацию сельского хозяйства, 1930–1934: Стенограмма лекций, прочитанных в 1943 учебном году / Емельян Ярославский. – М.: Высшая школа, 1945. – 96 с.
 28. Трапезников С. П. Коллективизация крестьянских хозяйств и организационно-хозяйственное укрепление колхозов – 1927–1934 гг.: автореф. ... дисс. докт. ист. наук: 07.00.01 / С. П. Трапезников. – М., 1951. – 28 с.
 29. Краев М. А. Победа колхозного строя в СССР / М.А. Краев. – М., Госполитиздат, 1954. – 720 с.
 30. Бурджалов Э.Н. СССР в период борьбы за коллективизацию сельского хозяйства (1930–1934 гг.): стенограмма лекций, прочит. в Высш. парт. школе при ЦК ВКП(б) / Э.Н. Бурджалов; ВПШ при ЦК ВКП(б). – М.: [б. и.], 1950. – 84 с.; Генкина, Э.Б. СССР в период борьбы за коллективизацию сельского хозяйства (1930–1934) : монография / Э.Б. Генкина. – М.: Госполитиздат, 1952. – 522 с.;
 31. Вопросы колхозного строительства в СССР: Сборник статей / [под. ред. И.Д.Лаптева]. – М.: Госполитиздат, 1951. – 488 с.
 32. Левизов, А.Г. Политические отделы машинно–тракторных станций в борьбе за политическое и организационно-хозяйственное укрепление колхозов Дона : дис. ... канд. ист. наук: 07.00.01 / Левизов А.Г. – Ростов н/Д., 1950. – 309 с.
 33. Данилов В.П., Висенс Х. О некоторых недостатках в работах по истории массового колхозного движения в СССР/ В. П. Данилов, Хуан Висенс // Вопросы истории. – 1954. – № 1. – С. 137–145.
 34. Абрамов Б. Партия большевиков – организатор борьбы на ликвидацию кулачества как класса / Б. Абрамов. – М.: Госполитиздат, 1952. – 135 с.

Gudz V. V. The initial research phase of collectivization and “food difficulties” of 1932–1933 in Ukraine by Soviet scientists.

The examined object in this article is a Soviet scientific literature of the 1930 – 1950, devoted the history of the “socialist reconstruction” of agriculture to identify of the state studing some prerequisites and circumstances of the Holodomor. A factual resource and explanatory method by agrarian historians of the first historiographical stage had a significant influence on the formation of further historiographical trends. Upon learning this literary complex, researcher can improve the understanding of the genesis and development of the Soviet historiography process and the overall socioeconomic conditions in the village, political prerequisites of the Stalin’s “revolution from above” what led to disaster of the famine 1932–1933.

Key words: *historiography, literature 1930s – mid 1950s, Soviet history, collectivization, famine prerequisites 1932–1933 pp.*

Гудзь В. В. Начальный этап исследования коллективизации и “продовольственных трудностей” 1932–1933 годов в Украине советскими ученими.

Предметом исследования в данной статье является советская научная литература 1930-х – середины 1950-х годов по истории “социалистической реконструкции” сельского хозяйства. Фактологический ресурс и пояснительная методика историков–аграрников первого историографического этапа произвели существенное влияние на формирование последующих историографических тенденций исследуемой нами темы. Проработав комплекс этой литературы, исследователь может улучшить понимание генезиса и развития советского историографического процесса, а также общей атмосферы в селе, обстоятельстве сталинской “революции сверху”, которая привела к катастрофе голода.

Ключевые слова: *историография, литература 1930-х – середины 1950-х годов, советская история, коллективизация, предпосылки голода 1932–1933 pp.*